

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра соціології та соціальної роботи

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Соціальна робота з людьми схильними до девіантної поведінки

Рівень вищої освіти	бакалавр
Галузь знань	23 соціальна робота
Спеціальність	231 Соціальна робота
Освітня програма	Соціальна робота
Статус дисципліни	вибіркова
Мова навчання	українська

Ужгород 2021

Робоча програма навчальної дисципліни «Соціальна робота з людьми схильними до девіантної поведінки», 231 соціальна робота, 23 соціальна робота

Розробники: канд.пед.наук, доцент Козубовський Р.В.

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри соціології та соціальної роботи, протокол № 12 від « 01 » липня 2021 р.

Завідувач кафедри проф. Шандор Ф.Ф.

Схвалено науково-методичною комісією факультету суспільних наук
протокол № 8 від «01» липня 2021 р.

Голова науково-методичної комісії _____

Попадич О.О.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма	Заочна форма
Кількість кредитів ЄКТС – 4	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 120	4	4
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 5 самостійної роботи студента – 60	7	8
	Лекції:	
	34	10
	Практичні (семінарські):	
	26	8
Вид підсумкового контролю: залік	Лабораторні:	
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	60	102

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета вивчення навчальної дисципліни «Соціальна робота з людьми схильними до девіантної поведінки» – висвітлити сутність цього соціального явища, показати методи його дослідження, розкрити теоретичні та практичні аспекти та актуальні проблеми соціальної роботи з девіантами.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

- знання і розуміння предметної області та розуміння професії, базових понять соціальної роботи (ЗК-2);
- здатність визначати, формулювати та професійно розв’язувати проблеми (ЗК-6);
- здатність приймати обґрунтовані рішення (ЗК-9).
- уміння застосувати на практиці базові та інструментальні цінності соціальної роботи, розуміння соціальних і психологічних наслідків своєї професійної діяльності (ФК-1);
- бути здатним до координації зусиль різних організацій соціальної сфери щодо вирішення соціальних проблем і завдань в інтересах соціального захисту груп ризику (ФК-3);
- володіння навичками аналізу соціального та фізичного середовища, інфраструктури забезпечення благополуччя різних груп населення (ФК-4);
- володіння навичками диференціації соціальної роботи з клієнтами з врахуванням їх національно-культурного, вікового, гендерного і соціального статусу та індивідуально-психологічних характеристик (ФК-12);
- організація і проведення заходів з профілактики соціальних проблем, які порушують нормальну життєдіяльність особи, сім’ї, групи, громади та суспільства в цілому (ФК-13);
- здатність використовувати професійно профільовані знання в галузі соціології, психології, медицини, педагогіки, права, менеджменту та ін. наук для діагностики, прогнозування, проектування і моделювання соціальних

процесів і явищ у контексті соціального захисту населення, з метою максимізації соціальних ресурсів у відповідності до потреб та інтересів користувачів послуг (ФК-14).

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни є опанування таких навчальних дисциплін (НД) освітньої програми (ОП):

- OK1.1.6 Загальна соціологія
- OK1.1.8 Медико-соціальні основи здоров'я
- OK1.2.4 Соціальне і медичне страхування
- OK1.2.9 Система соціальних закладів і служб
- OK1.2.10 Теорія соціальної роботи
- OK1.2.11 Правове регулювання соціальної роботи
- OK1.2.12 Соціальна робота з окремими категоріями клієнтів
- OK1.2.15 Індивідуальна соціальна робота
- OK1.2.19 Вступ до спеціальності
- OK1.2.21 Спілкування в соціальній роботі
- OK1.2.23 Ознайомча практика
- OK1.2.24 Психолого-педагогічна практика

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Соціальна робота», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Розуміти наукові принципи, що лежать в основі соціальної діяльності, ідентифікувати, формулювати і розв'язувати завдання зі спеціальності, інтегрувати теоретичні знання та практичний досвід.	ПРН 3
Теоретично аргументувати шляхи подолання проблем та складних життєвих обставин, обирати ефективні методи їх вирішення, передбачати наслідки.	ПРН 5
Використовувати методи діагностики у процесі оцінювання проблем, потреб, специфічних особливостей та ресурсів клієнтів.	ПРН 13
Налагоджувати співпрацю з представникам різних професійних груп та громад.	ПРН 18
Використовувати стратегії індивідуального та колективного представництва інтересів клієнтів.	ПРН 19
Виявляти сильні сторони та залучати особистісні ресурси клієнтів, ресурси соціальної групи і громади для розв'язання їх проблем, виходу із складних життєвих обставин.	ПРН 20
Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.	ПРН 22

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни:

Очікувані результати опанування навчальної дисципліни	Шифр ПРН
Розуміти можливості застосування теоретико-практичних моделей, нормативно-правових засад та методів соціальної роботи з людьми схильними до девіантної поведінки.	ПРН 3
Обґрунтовувати ефективність/неефективність різних форм і методів практичної соціальної роботи щодо людей схильних до девіантної поведінки.	ПРН 5
Вміти формулювати проблему, ставити мету і завдання у процесі роботи з СЖО з людьми схильними до девіантної поведінки.	ПРН 13
Демонструвати розуміння суті соціальної роботи в міждисциплінарній команді.	ПРН 18
Знати і вміти застосовувати різновиди і стратегії представництва інтересів, а також досвід його застосування з людьми схильними до девіантної поведінки.	ПРН 19
Знати процедуру визначення індивідуальних потреб, розробки індивідуального плану, укладання договору під час надання соціальних послуг.	ПРН 20
Володіти базовими та інструментальними цінностями, принципами соціальної роботи з людьми схильними до девіантної поведінки.	ПРН 22

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання результатів навчання та методами демонстрування з навчальної дисципліни є:

- поточний контроль – здійснюється для всіх видів аудиторних занять під час їх проведення. Метою поточного контролю є визначення рівня досягнень дисциплінарних результатів навчання студента за певним розділом (темою) робочої програми дисципліни, практичними заняттями, самостійною роботою;
- проміжний (модульний) контроль має на меті оцінювання знань, умінь та практичних навичок студента, набутих під час засвоєння теоретичного і практичного матеріалу після вивчення логічно завершеної частини навчальної дисципліни;
- підсумковий контроль передбачає комплексне оцінювання рівня сформованості результатів навчання з дисципліни.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: самостійна робота, стандартизовані тести, реферат, доповідь з презентацією.

Знання, вміння та навички студентів оцінюються через визначення якості виконання конкретизованих завдань. Кількісна оцінка певного поточного

контролю за конкретним видом навчального заняття визначається як сума балів за окремі види навчальної роботи. Максимальна кількість балів, яку може отримати студент за результатами поточного контролю протягом одного модуля – 50.

Форма модульного контролю: контрольна робота. Передбачає розкриття теоретичних питань і розв'язування тестів. Підсумкова оцінка за кожний модуль складається із суми балів за поточне оцінювання і результату модульної контрольної роботи (максимальна оцінка – 100 балів).

Форма підсумкового семестрового контролю: залік в усній формі.

Результат залікового контролю визначається як середньоарифметичне значення двох модулів. Якщо студент погоджується з набраною кількістю балів, ця оцінка може бути виставлена в екзаменаційну відомість. Якщо студент не отримав достатньої кількості балів (менше 60) або не погоджується з підсумковою оцінкою, то він складає залік. Максимальна оцінка за відповідь на заліку – 100 балів.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	50	100
10	10	10	10	10		

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота	Сума
T6	T7	T8	T9	T10	50	100
10	10	10	10	10		

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні заняття	4	20	4	20
Письмове тестування при тематичному оцінюванні	1	10	1	10
Есе	1	20		
Реферат			1	20
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом		100		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Критерії оцінювання теоретичних завдань на модульній контрольній роботі (1 теоретичне завдання, максимальна кількість балів за 1 завдання – 10 балів): 0 – студент не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його висвітлити; 1 – 3 балів – студент не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань; 4 – 6 балів – студент відтворює значну частину

навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень, але не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою; 7 – 9 балів – студент достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, послуговується науковою термінологією, але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації; 10 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією.

Критерії оцінювання практичних завдань на модульній контрольній роботі (10 тестових завдань, максимальна кількість за 1 тестове завдання – 4 бали): 0 балів – студент надав неправильну відповідь на тестове завдання; 4 бали – студент надав правильну відповідь на тестове завдання.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

40-50 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією.

30-39 балів – студент достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, послуговується науковою термінологією. Але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації.

20-29 балів – студент відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень. Не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою.

10-19 балів – студент не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань.

1-9 бали – не в змозі викласти зміст питань, володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускає істотні помилки, вирішує завдання, які потребують однослівної відповіді.

0 – студент не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його висвітлити.

Семестровий контроль з дисципліни здійснюється в усній формі. Семестровий залік проводиться за навчальним матеріалом, визначеним робочою навчальною програмою дисципліни у повному обсязі. Підсумкова кількість балів виставляється за 100-бальною шкалою та за національною шкалою. Студент отримує три питання з різних тем, визначених робочою навчальною програмою дисципліни. Кожне запитання оцінюється окремо: 1-ше

– 30 балів, 2-ге – 30 балів, 3-тє – 40 балів. Загальна оцінка виводиться як арифметична сума отриманих балів. Критерієм оцінки відповідей служить рівень володіння студентом навчальним матеріалом. Залік вважається складеним за умови отримання не менше 60 балів.

Підсумкова оцінка з дисципліни здійснюється згідно з Методикою переведення показників успішності знань студентів Університету в систему оцінювання за шкалою ECTS.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1

Тема 1. Девіантна поведінка як феномен суспільного життя. Теоретичні основи і класифікація девіантної поведінки. Загальна характеристика форм і видів девіантної поведінки. Причини девіантності. Заходи з попередження та подолання форм девіантної поведінки.

Тема 2. Соціальні відхилення в сфері моралі. Соціальні норми та соціальний контроль. Моральні цінності та актуальні проблеми їх формування. Мораль і соціальний порядок. Характеристика соціальних відхилень в сфері моралі. Види соціальних норм. Правове, релігійне та моральне виховання.

Тема 3. Теоретичні вчення про девіантну поведінку. Історична ретроспектива. Погляди на людську поведінку мислителів Стародавнього світу, середньовіччя, Відродження та Нового часу. Розмаїття поглядів і тлумачень — кін. XIX –XX ст. Антропологічна школа, психологічний і психоаналітичний напрям, соціологічна школа, концепція диференційованого зв'язку, теорії ярликування та стигматизації, культурологічні теорії

Тема 4. Злочинність та її прояви. Кримінологічна характеристика різновидів злочинності. Латентна злочинність. Фонові явища. Причини і фактори злочинності. Соціальна робота по попередженню злочинності та ресоціалізації правопорушників.

Тема 5. Суїцидальна поведінка як вид девіації. Проблеми соціального і психічного здоров'я населення. Причини суїцидальної поведінки та її типи. Досвід роботи по попередженню самогубств.

Модуль 2

Тема 6. Залежні (адиктивні) форми девіантної поведінки. Хімічні адикції. Психоактивні речовини та НПАР. Побутове п'янство та алкоголізм. Наркоманія і токсикоманія. Зміст соціальної роботи із залежними людьми.

Тема 7. Проституція як форма девіантної поведінки. Історія проституції її поняття та ознаки. Причини і типологія проституції. Особливості дитячої проституції. Заходи профілактики.

Тема 8. Насильство і агресія як суспільно-небезпечні форми девіантної поведінки. Поняття, причини та види насильства і агресії. Жорстокість і насильство в сім'ї. Система соціального обслуговування дорослих і дітей, що постраждали від насильства. Булінг, мобінг, шеймінг.

Тема 9. Соціальний паразитизм як різновид девіантної поведінки. Соціальний паразитизм як суспільне явище. Види соціального паразитизму та його причини. Заходи протидії.

Тема 10. Девіантна поведінка на ґрунті сексуальних відхилень. Норма і девіація в сексуальній поведінці в контексті різних підходів та цінностей. Класифікація і причини сексуальних відхилень. Характеристика форм сексуальних відхилень. Досвід роботи з девіантами на ґрунті сексуальних відхилень. **Нехімічні адикції.** Гемблінг, лудоманія, шопоголізм, інтернет-залежність, харчові адикції, психологічна залежність

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Форма навчання: денна				
	Усього	у тому числі			
лекції		практичні	лаборатор.	індивід.роб.	самот.роб.
Модуль 1					
Тема 1. Девіантна поведінка як феномен суспільного життя.	10	2	2		6
Тема 2. Соціальні відхилення в сфері моралі. Соціальні норми та соціальний контроль.	12	4	2		6
Тема 3. Теоретичні вчення про девіантну поведінку. Історична ретроспектива.	12	2	2		8
Тема 4. Злочинність та її прояви.	12	4	2		6
Тема 5. Суїцидальна поведінка як вид девіації.	12	4	2		6
Модульна контрольна робота	2	2	0		0
Разом за модуль	60	18	10		32
Модуль 2					
Тема 6. Залежні форми девіантної поведінки	12	4	4		4
Тема 7. Проституція як форма девіантної поведінки.	10	2	2		6
Тема 8. Насильство і агресія як суспільно-небезпечні форми девіантної поведінки.	12	2	4		6
Тема 9. Соціальний паразитизм як різновид девіантної поведінки.	12	2	2		8
Тема 10. Девіантна поведінка на ґрунті сексуальних відхилень. Нехімічні адикції.	12	4	4		4
Модульна контрольна робота	2	2	0		0
Разом за модуль	60	16	16		28
Разом за семестр	120	34	26		60

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: заочна					
	Усього	у тому числі				
лекції		практичні	лаборатор.	індивід.роб.	самоств.роб.	
Тема 1. Девіантна поведінка як феномен суспільного життя.	10	1	1			8
Тема 2. Соціальні відхилення в сфері моралі. Соціальні норми та соціальний контроль.	12	1	1			10
Тема 3. Теоретичні вчення про девіантну поведінку. Історична ретроспектива.	12	1	0			11
Тема 4. Злочинність та її прояви.	12	1	1			10
Тема 5. Суїцидальна поведінка як вид девіації.	12	1	1			10
Тема 6. Залежні форми девіантної поведінки	12	1	1			10
Тема 7. Проституція як форма девіантної поведінки.	10	1	0			9
Тема 8. Насильство і агресія як суспільно-небезпечні форми девіантної поведінки.	12	1	1			10
Тема 9. Соціальний паразитизм як різновид девіантної поведінки.	12	1	1			10
Тема 10. Девіантна поведінка на ґрунті сексуальних відхилень. Нехімічні адикції.	12	1	1			10
Модульна контрольна робота	4	0	0			4
Разом за семестр	120	10	8			102

6.3. Темі практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Тема 1. Девіантна поведінка як феномен суспільного життя.	2	1
2	Тема 2. Соціальні відхилення в сфері моралі. Соціальні норми та соціальний контроль.	2	1
3	Тема 3. Теоретичні вчення про девіантну поведінку. Історична ретроспектива.	2	0
4	Тема 4. Злочинність та її прояви	2	1
5	Тема 5. Суїцидальна поведінка як вид девіації.	2	1
6	Тема 6. Залежні форми девіантної поведінки	4	1
7	Тема 7. Проституція як форма девіантної поведінки.	2	0
8	Тема 8. Насильство і агресія як суспільно-небезпечні форми девіантної поведінки.	4	1
9	Тема 9. Соціальний паразитизм як різновид девіантної поведінки.	2	1

10	Тема 10. Девіантна поведінка на ґрунті сексуальних відхилень. Нехімічні адикції.	4	1
	Всього:	26	8

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Тема 1. Девіантна поведінка як феномен суспільного життя.	6	8
2	Тема 2. Соціальні відхилення в сфері моралі. Соціальні норми та соціальний контроль.	6	10
3	Тема 3. Теоретичні вчення про девіантну поведінку. Історична ретроспектива.	8	11
4	Тема 4. Злочинність та її прояви	6	10
5	Тема 5. Суїцидальна поведінка як вид девіації.	6	10
6	Тема 6. Залежні форми девіантної поведінки	4	10
7	Тема 7. Проституція як форма девіантної поведінки.	6	9
8	Тема 8. Насильство і агресія як суспільно-небезпечні форми девіантної поведінки.	6	10
9	Тема 9. Соціальний паразитизм як різновид девіантної поведінки.	8	10
10	Тема 10. Девіантна поведінка на ґрунті сексуальних відхилень. Нехімічні адикції.	4	10
	Модульна контрольна робота	0	4
	Всього:	60	102

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби – комп'ютер, мультимедійний проектор.

Програмне забезпечення – офісні додатки.

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
2. Золотова Г.Д. Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки неповнолітніх: курс лекцій. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. 113 с.
3. Капська А.Й. Соціальна робота: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
4. Лютий В.П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки: Навчальний посібник. К.: Академія праці і соціальних відносин, Християнський дитячий фонд, 2000. 51 с.

5. Оржеховська В.М., Федорченко Т.Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх: навч. метод. посіб. Черкаси: Чабаненко Ю., 2008. 375 с.
6. Протопопов А.О., Савельєва Н.М. Проституція як соціально-педагогічна проблема: монографія/ За заг.ред.. Н.М.Савельєвої. Полтава: ПДПУ, 2009. 120 с.
7. Сєдих К.В., Моргун В.Ф. Делінквентний підліток: навч. посібник. 2-е вид., доп. Київ: Слово, 2015. 272 с.

Допоміжна література

1. Конституція України. Статті 3, 8, 9, 22, 28, 29, 31, 32, 41, 47, 55, 56, 68, 124.
2. Закон України «Про охорону дитинства». Київ, 26 квітня 2001 р., №2402.
3. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» № 2789-III від 15.11.2001. ВВР, 2002, №10, ст.70.
4. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю». Київ, 21 червня 2001 р. № 1613-III із змінами і доповненнями).
5. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник. Київ: Либідь, 2011. 520 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Волик А.М. Зменшення Шкоди в Україні: Передумови, Здобутки, Перспектив. URL: www.uhra.org.ua